

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN İLETİŞİM BECERİLERİ VE EMPATİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ *

AN ASSESSMENT OF THE COMMUNICATION SKILLS, INTRA-FAMILY COMMUNICATION LEVELS AND EMPATHY LEVELS OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Özcan PALAVAN **
Necati GEMALMAZ ***

ÖZ

Bu araştırma lise öğrencilerinin iletişim, aile içi iletişim ve empati düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesine yönelik olarak ilişkisel tarama modelinde yapılan araştırma 2019-2020 güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Uygun örneklem yöntemiyle seçilen ve farklı sınıflarda eğitim öğretime devam 286 lise öğrencisi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Empatik Eğilim Ölçeği” ve “Aile içi İletişim Ölçeği” ve “İletişim Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uyup uymadığı Kolmogorov-Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. Ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını analiz etmek için Nonparametrik yöntemlerden mann whitney u testi t-testi ve kruskal wallis analizi kullanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin iletişim becerileri, aile içi iletişim düzeyleri ve temel empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışma

---

* Bu makale 04.08.2022 tarihinde dergimize gönderilmiş; 17.08.2022 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 28.11.2022 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; Özcan Palavan, Necati Gemalmaz, Lise Öğrencilerinin İletişim Becerileri Ve Empati Düzeylerinin İncelenmesi, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 2-2 (2022), Karabük 2022, s. 36-63.

ISSN 2791-9900/e-ISSN 2822-2253 , DOI: 10.7596/abbad.31122022.003

** Doç.Dr. Lefke Avrupa Üniversitesi, opalavan@eul.edu.tr , Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-5830-0212>

*** Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, necatigemalmaz.ng@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-6439-3451>

sonucu göstermiştir ki lise öğrencileri arasında “aile içi iletişim beceri” düzeyleri açısından erkekler daha iyi bir durum sergilemektedir. Fakat İletişim becerileri bakımından “kendini ifade etme” boyutunda ise kızlar lehine anlamlı fark çıkmıştır. “Temel Empati ölçeği” toplam puanlarında fark çıkmamış olup alt ölçek düzeyinde bazı farklılıklar görülmüştür. Lise öğrencilerinin iletişim becerileri ile temel empati düzeyleri arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde, iletişim becerileri ile aile içi iletişimleri ile düşük düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bulgular ışığında hem öğrencilere hem öğretmenlere hem de ebeveynlere yönelik aile ilişkileri, etkili iletişim becerileri, sağlıklı ebeveyn tutumları gibi pek çok konuda eğitim programları ve bilgilendirme çalışmaları (seminer, atölye, afiş vb.) yapılabilir. Öğrencilerin empati düzeylerinin geliştirilmesi için öğretmenlerin öğretim planlamalarında empati becerisine daha fazla önem vermesini sağlayıp ona göre etkinlik düzenlemesi yapmaları teşvik edilebilir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Empati, Aile, Lise, Öğrenci

ABSTRACT

This study was carried out in the fall semester of 2019-2020 using relational screening research design to investigate the communication skills, intra-family communication levels and empathy levels of high school students in terms of various variables. The sample of this study comprised 86 high school students that were enrolled in different grade levels. The students participated in this study were selected using the convenience sampling method. “Personal Information Form”, “Basic Empathy Scale”, “Intra-Family Communication Scale” and “Communication Skills Scale” were used as data collection tools in the research. Kolmogorov-Smirnov test was used to check whether the collected data conformed the normal distribution. From among the non-parametric methods, Mann Whitney U test, t-test and Kruskal-Wallis test were used to analyze whether the difference between the mean values of variables investigated within the scope of this study were statistically significant. Additionally, Pearson's correlation coefficient was used to analyze the relationship between students' communication skills, intra-family communication levels and basic empathy levels. The findings of this study revealed that male high school students performed significantly better in terms of “intra-family communication skills” as compared to female high school students, whereas that female high school students performed significantly better in terms of “self-expression” sub-dimension of the communication skills as compared to male high school students. On the other hand, no significant difference was found between the students categorized based on gender in terms of empathy levels. No significant difference was observed between the groups in terms of overall “Basic Empathy Scale” scores, albeit some differences in sub-dimensions thereof. A weakly significant difference was found between the

communication skills and basic empathy levels, as well as between the communication skills and intra-family communication levels, of the high school students in the positive direction. In the light of the findings of this study, it can be recommended that educational and informational programs and tools such as seminars, workshops, posters, etc. be utilized on many subjects such as family relations, effective communication skills, healthy parental attitudes, etc. for students, teachers, and parents. Additionally, in order to improve students' empathy levels, teachers may be encouraged to give more importance to empathy skills in their instructional planning and to organize activities accordingly

Key Words: Communication, Empathy, Family, High School, Student

Giriş

Yaşadığımız 21.yüzyılda gerçekleşen teknolojik devrimler, devlet-toplum ilişkilerinde yeni bir boyut kazandırmış, sosyal kodları değiştirmiş; küresel sorunlar toplumların ortak gündemini oluşturur hale gelmiş ve bu sayede küreselleşme kuramları ile tasarımı hazırlanan “yeni dünya düzeninin” altyapısını kurmaya yönelik politikalar süreci oluşturulmuştur. Her alanda büyük çaplı bir etkileşimin söz konusu olduğu küresel ölçekli bir iletişim devrimi yaşanmaktadır. Bu döneme “enformasyon çağı” veya “iletişim çağı” gibi isimlendirmeler yapıldığı görülmektedir¹. Böyle hızlı bir değişim içinde oluşacak problemlerin çözümünde birey merkezinden topluma uzanan sürecin irdelenmesi gerekmektedir. Bu noktada öncelikle iletişim ne anlam taşıdığı neler içerdiği konusunu ele almak faydalı olacaktır. İletişim nedir diye sorduğumuzda çoğunlukla duygu ve düşüncelerin akla gelebilecek her türlü yöntem kullanılarak başkalarına aktarılma süreci olarak tanımlanmaktadır². Köken olarak baktığımızda Latince “communication” karşılığı olan iletişim, düşünce ve duyguların paylaşılması anlamına gelen “communicare” veya “communis” kökünden gelmektedir³. Akla ilk neler gelir diye baktığımızda ise konuşma, akla gelmektedir. Konuşarak anlaşma ya da yüzleşme akabinde ise kitle iletişim araçları ve teknolojileri kısaca

---

¹ İrfan Paçacı, “Elektronik İletişim Çağı Ve Oluş(Turul)makta Olan Yeni(!) Toplum Düzeni Üzerinde Küresel Toplum Mühendisliği Etkisi” , Marmara İletişim Dergisi, 0 (21), 2014 s, 19-55.

² Zuhul Baltaş ve Acar Baltaş, *Beden dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992.

³ Sathya Swaroop Debasish & Bhagaban Das, *Business Communication*. PHI Learning, New Delhi 2009.

medya gelir⁴. Geniş bir tanımlama yapmak gerekirse, iki ya da daha fazla kişinin başka bir kişiyle bağlantı kurarak kendini anlatması, duygularını iletmesi, fikirlerini paylaşması, bir davranışı harekete geçirmesi ve anlamların insanlar arasında ortak simge ve sembollerin kullanılmasıyla yer değiştirdiği bir işlemdir^{5,6,7}.

İletişimde ortak simgeler noktası önemlidir. Bu simgeler ile değişik zaman ve mekan boyutlarında duygu ve düşünce alışverişi söz konusudur⁸. Çağımızdaki değişim ve gelişim hızı göz önüne alındığında karşılaştığı sorunlarını çözmek için duygu ve düşüncelerinin doğru bir şekilde anlatmak ve anlamak için iletişim her geçen gün önemi artan bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır^{9,10}. Burada hızlı bir iletişim söz konusu fakat hızlı olduğu kadar doğru yapılması da gerekmektedir. Çünkü kişinin aldığı mesajları doğru ve hatasız bir şekilde kodlamasını ve anlamlandırmasını başarabilmek için iletişimin bir beceri olarak ele alınıp geliştirilmesine önem verilmelidir¹¹. Hayata şöyle bir baktığımızda iletişim becerisinin gelişmişliğiyle paralel olarak kişiler karşılaştıkları olumsuz durumları sağlıklı bir şekilde atlatılabilmekte, başkalarıyla daha tatmin edici ilişkiler kurabilmekte ve mesleklerinde başarılı olabilmektedir¹². İletişim becerisini yeterince geliştirememiş bireyler çevresiyle uyum kurmada zorlanır, yanlış anlaşılma korkusu yaşar; mutsuzluklar ve huzursuzluklar ortaya çıkar. Bu durum toplumsal düzende sıkıntılar meydana getirir. Tolum bireylerden oluşan bir zincir ise en zayıf olduğu yerden kopar¹³.

İletişim tür olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıklar sözlü, sözsüz ve yazılı iletişim şeklindedir^{14,15}. Seslerin anlamlı bütün oluşturduğu

⁴ Kamile Ün Açıköz, *Etkili Öğrenme Ve Öğretme*, Eğitim Dünyası Yayınları, 2005.

⁵ John Adair, *Etkili İletişim* (Çev. Çolakoğlu, Ö.), Babil Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2013.

⁶ Aysel Aziz, *İletişime Giriş*, Hiperlink Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2013.

⁷ Nihat Çalışkan ve Engin Karadağ, “*İletişim Öğeleri Ve Beden Dilinin Önemi*”, İlköğretmen: Eğitimci Dergisi. (1) 17, 2008, s.48 – 53.

⁸ Merih Zillioğlu, *İletişim nedir?*, 2. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 2007.

⁹ Ali Murat Kırık ve Mahmut Sönmez, “*İletişim Mutluluk İlişkisinin İncelenmesi*”, İnif E- Dergisi, 2(1), 2017, s.15-26.

¹⁰ Gülbin Zeren, “*Bilgi Çağı Ve Küreselleşme Sürecinde Sanat Eğitimcisi Kimliği Sorunsalı*”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 14 (2), 2006, s. 637-646 .

¹¹ Elif Gül, *Duygusal Zekâ Ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişki: Bir Uygulama*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

¹² Hatice Kumcağız, Müge Yılmaz, Seher Balcı Çelik, İlknur Aydın Avcı, “*Hemşirelerin İletişim Becerileri: Samsun İl Örneği*”. Dicle Tıp Dergisi.38(1) 2011, s.49-56.

¹³ Oğuz Saygın, *İnsan İlişkilerinde 4x4'lük İletişim*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2005.

¹⁴ Özkan Avcı, *Duygusal Zeka Ve İletişim*, Beta Yayınları, İstanbul, 2019.

¹⁵ Recep Tayfun, *Etkili İletişim Ve Beden Dili*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

kelimeler çerçevesinde gerçekleşen sözlü iletişimde hızlı cevap alma-verme, pekiştireç kullanarak kişilerin güdüsünü ve dikkatini çekme gibi avantajlar bulunduğu gibi, kelimelerin anlam farklılığından kaynaklanabilecek yanlış anlaşılmaya ortam sağlama, iletişime gerekli önemin verilmemesi sonucu motivasyon, zaman ve güven kaybına yol açabilme riski de bulunmaktadır¹⁶. Sözlü iletişimin yer yer göz teması, yüz ifadesi, beden hareketleri, dokunma, duruş vb. gibi fiziksel hareketlerle desteklenmesi gerekebilir. Bu tür yapılan iletişime sözsüz iletişim denilmektedir¹⁷. Bazı durumlarda sadece sözsüz iletişim ile dahi bir şey anlatılabilmektedir. Bu nedenle, sözsüz iletişim; iletişimin söz harici tarafı olarak nitelendirilmekte ve sözleri içermeyen bilgi verme durumu olarak da tanımlanmaktadır¹⁸. Bir de yazılı iletişim vardır. İletilerin yazılı semboller çerçevesinde karşı tarafa (alıcıya) ulaşarak gerçekleştiği iletişim türüdür¹⁹. Bu açıklamalar ışığında etkili bir iletişim kurmak istenildiğinde anlaşılabilir bir şekilde konuşmanın, verilen mesajın alınması ve anlaşılması için dinlemenin, göz kontağı kurmayı, bedeni verilen mesaja uyumlu şekilde kullanmanın, övgüde bulunmanın gerekli olduğunu söyleyebiliriz²⁰. Burada iletişimde kaynak kadar alıcı olan tarafa da önemli sorumluluklar düştüğü görülmektedir. Aksi takdirde yapılan iş ileti olarak kalabilir. Dolayısıyla, iletişim denildiğinde bazı beceriler ön plana çıkmaktadır. Bunlar saygı, etkin dinleme, empati kurma ve doğru kelimeler seçerek konuşma, beden dili kullanma olarak sıralanabilir²¹. Bu beceriler daha da artırılabilir. Bunların birçoğu bireyin doğduğu çevrede sosyal öğrenme çerçevesinde kazanılmakta ve okula gidilmeye başlandığında gelişip değişmektedir. Çağdaş²², ailelilerin çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurabilmesi sonucunda ilişkilerin olumlu etkilediğini, sağlıksız iletişim kalıplarına sahip aile içinde büyüyen bireylerin ergenlik döneminde ilişkileri olumsuz yönde gelişip çatışma ortamı meydana geldiğini söylemektedir. Aile içi iletişim problemlerinin üçte iki gibi büyük bölümünün eşler arasındaki problemler olduğu, geri kalan kısmının da anne-baba ve çocuklarla ilgili

¹⁶ Chris Emerson & Ivor Goddard, *Managing Staff in Schools*. Oxford: Heinemann Educational, Adivision of Heinemann Publishers (Oxford) Ltd, 1993.

¹⁷ Hasan Tutar ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim Kavramlar Ve Modeller*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

¹⁸ Julia T. Wood, *Inter Personal Communication: Everyday Encounters*, Wadsworth, Boston, 2012.

¹⁹ Mestan Küçük, İzlem Vural (Ed), *Yazılı İletişim* (1. Baskı), Pegem Yayıncılık, Ankara, 2012, s: 77–113.

²⁰ Zeynep Cihangir, *Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi*, Nobel Basımevi, Ankara, 2004.

²¹ Sevim Bakan Gülmez, *Okul Müdürlüğünün İletişim Beceri Yetkinliği*, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

²² Aysel Çağdaş, *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*, Eğiten Kitap, Ankara 2015.

problemler olduğu belirlenmiştir²³. Sağlıklı iletişim kurulması için iletişim esnasında mesajı veren kişinin (kaynağın) önyargısız olarak, eleştirilmeden ve aktarılanlara kaynağın gözüyle bakarak, onun ne düşünüp ne hissettiğini göz önünde bulundurarak açık olmak gereklidir²⁴. Bunları yapmada aile içinde bireylere büyük sorumluluk düştüğü açıktır. Ayrıca iletişim becerileri aile tipinin etkisinin incelendiği çalışmalarda geniş aileye sahip öğrencilerin hem davranışsal hem de duygusal iletişim yönünden çekirdek veya parçalanmış ailesi olanlara göre yüksek bulunmuştur. Ailenin eğitim durumu yükseldiğinde iletişim becerileri de paralele olarak gelişmektedir²⁵. Aile içi birey sayısının artması iletişim kurmada daha fazla şans demektir. Burada çeşitli yaş ve cinsiyette bireylerin bulunması sayesinde gerek çocuk gerek ise evin diğer üyeleri biriyle kuramadığı iletişimi bir başka kişi ile kurma şansına sahiptir. Çalışmada bu durum açıkça ortaya çıkmıştır. Bunun yanında her zaman kalabalık aileye sahip olunmayabilir. Böyle bir durumda eğitim önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmanın devamında eğitim seviyesi yükseldikçe iletişim durumunun da aynı şekilde geliştiği belirtilmektedir. Verilen eğitimin değişimin yönünü tayin etmede büyük etkisi vardır. Eğitimin iyi planlama ile çok güzel sonuçlar doğuracağı açıktır. Günümüzde oluşturulan eğitim programlarına baktığımızda geliştirilmesi gereken becerileri arasında ya da kazandırılacak değerler arasında empati karşımıza çıkmaktadır. Çünkü empati ile iletişim kurduğumuz bireyin duyu ve düşüncelerini daha doğru bir şekilde anlamamız mümkün olabilmektedir²⁶. Pamukçu-Denizsu²⁷ tarafından yapılan çalışmada iletişim becerisi ve empatik eğilim arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani iletişim becerisi ve empatik eğilimden birisi arttığında diğeri de anlamlı olarak artmaktadır. Değişkenlerin birbirlerinde açıkladıkları varyans ise %8,8'dir. Bununla birlikte Yani empatik eğilim arttıkça sözsüz iletişim sorunları anlamlı olarak azalmakta veya sözsüz iletişim sorunu arttıkça empatik eğilim anlamlı olarak azalmaktadır. Bulgulardan hareketle sağlıklı iletişimin empati kurma ile güçlü bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Empatik

²³ Salih Aybey, "Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi", Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (4) 1, 2017, s.19-33.

²⁴ Elif Gül, *Duygusal Zekâ Ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişki: Bir uygulama*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

²⁵ Gülsün Özdemir, *Ebelik ve Hemşirelik Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve Yaşam Yönelimlerinin Stresle Başetme Tutumları Üzerine Etkisi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011.

²⁶ Aysel Çağdaş, *a.g.e.*

²⁷ Serpil Denizsu Pamukçu, *Birinci Basamak Sağlık Hizmet Sunucularının Hizmet Sunumunda Yaşadıkları İletişim Sorunları Ve İletişim Birinci Basamak Sağlık Hizmet Sunucularının Hizmet Sunumunda Yaşadıkları İletişim Sorunları Ve İletişim- Empati Beceri Düzeyleri İlişkisi*, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2018.

anlayışa sahip olan bireyler duyarlı olma, yardımlaşma, paylaşma ve işbirliği gibi beceriler yönünden daha başarılıdır²⁸. Hemşireler üzerine yapılan bir çalışmada da iletişim becerileri ile empati becerisi karşılaştırıldığında, iletişim ve empati becerileri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır²⁹. Özdemir'in³⁰ çalışmasında ise etkili iletişim becerilerine sahip olan kişilerin problemlere karşı daha etkin mücadele ettiğini, empati kurarak problemler karşısında daha objektif davranabildiklerini belirlemiştir. Ayrıca empati kurmada yeteneği olmayanların, yüksek derecede kaygı ve stres yaşayan, kendilerine güveni az olan, çözüm aramaktan çok çevredeki olumsuzluklara odaklanan ve çevrelerine uyum sağlamada zorlanan bireyler oldukları belirtmektedir. Burada empati yapmanın iletişimde önemli bir etki yarattığı görülmektedir. Peki nedir empati? Eşduyum anlamı taşıyan empati etimolojik olarak Eski Yunancadan gelmektedir. “Em” veya “en” içeride ve “pathia” hissetmek, duymak kelimelerinin “enpathia” biçiminde birleştirilmesi ile türetilmiştir^{31,32}. Empati, korku veya endişe durumunda başka birisinin neler hissettiğini ummaktan kaynaklanan etkili bir tepki olarak söylenebilir³³. Bu tanıma “duygusal olarak anlama” ve “karşıdakinin duygularını özümseyebilme yeteneği” eklenebilir³⁴. Empati bir iletişim becerisi olup kişilerarası ilişkilerde doğru anlama ve anlaşılmayı sağlayarak güven içinde yaklaşmayı ve iletişimi kolaylaştırmaktadır^{35,36,37}. Bireyin empati kurma gibi etkili iletişim becerilerine sahip olmasıyla birlikte, bireyler kendilerini karşısındakinin yerine koyabilmekte

²⁸ William Roberts & Janet Roberts, “Empathy, Emotional Expressiveness, and Prosocial Behavior”, *Child Development*, 67(2), 1996, s.449-470.

²⁹ Zümrüt Akgün Şahin ve Funda Kardeş Özdemir, “Hemşirelerin İletişim Ve Empati Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi”, *JAREN*, 1(1), 2015, s.1-7.

³⁰ Gülsün Özdemir. a.g.e.

³¹ Kürşat Altınbaş, Sinan Gülöksüz, Serap Özçetinkaya ve E.Timuçin Oral, “Empatinin Biyolojik Yönleri”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2 (1), 2010, s.15-25.

³² Aysin Turpoğlu Çelik, *Empati Kuramdan Uygulamaya*, Golden Medya, İstanbul 2014.

³³ Jeffrey Liew, Nancy Eisenberg, Sandra H. Losoya, Richard A. Fabes, Ivanna K. Guthrie, & Bridget C. Murphy, “Children's Physiological Indices of Empathy and Their Socioemotional Adjustment: Does Caregivers' Expressivity Matter?”, *Journal of Family Psychology*, 17(4) , 2003, s.584-597.

³⁴ Kürşat Altınbaş, Sinan Gülöksüz, Serap Özçetinkaya ve E.Timuçin Oral, a.g.e

³⁵ Malik Ejder Çelik, *Ergenlerde İnternet Sosyal İletişim Ağlarının Kullanımı, Empati ve İletişim Becerileri*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014.

³⁶ Demet Gürüz ve Aysel Temel Eğinli, *İletişim becerileri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2013.

³⁷ Matthew R. Thomas, Liselotte N. Dyrbye, Jeffrey L. Huntington, Karen L. Lawson, Paul J. Novotny, Jeff A. Sloan, & Tait D. Shanafelt, “How Do Distress And Well-Being Relate To Medical Student Empathy?”, *J Gen Intern Med*, 22(2), 2007, s.177-183.

ve bu sayede sorunlarına, onların gözünden bakarak çözüm üretebilmektedir^{38,39}. Burada anlaşılması gereken durum olayları kendine göre değil de olması gereken şekilde algılama söz konusudur⁴⁰. Çünkü olaylara sürekli kendi açımızdan baktığımızda gerçeği görmede zorluk yaşayabiliriz. Kendisiyle empati kurulan birey gözüyle olaya baktığımızda, kişi anlaşıldığını ve önemsendiğini hissedecek, rahatlayacak ve sonucunda kişiler arasında iyi bir iletişim başlamış olacaktır⁴¹.

Morse ve arkadaşlarına⁴² göre empati, duygusal boyut, bilişsel boyut, davranışsal boyut ve moral boyut olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutların her biri kendi içinde belli becerileri barındırmaktadır. Duygusal boyut hayat etmeyi, moral boyut motivasyonu, bilişsel boyut duyguları anlama yeteneği ve çok yönlü becerileri, bilişsel boyut ise dinleme eleştirel düşünme becerilerini içermektedir. Dökmen⁴³ ise üç temel basamaktan bahseder ve bunları “onlar, ben, sen” şeklinde isimlendirmektedir. Kısaca bunları açıklamak gerekirse; “senin sorununa başkaları (onlar) genel olarak nasıl bakar?”, “sen (ben) kendini nasıl anlatıyorsun?” son olarak “karşıdaki kişi seni ilgliyle dinleyip, soru sorup senin duygularını anlamaya çalışıyor mu?” şeklinde özetleyebiliriz.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin iletişim, aile içi iletişim ve empati düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Lise öğrencilerinin
  - a. “aile içi iletişim beceri” düzeyleri
  - b. “iletişim Beceri” düzeyleri
  - c. “temel Empati” düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

³⁸ Serap Akgün ve Arzu Araz, “Anlaşmazlıklarımızı Çözebiliriz: Bir Çatışma Çözümü Eğitim Programı Tanıtımı”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 11 (1), 2010, s.1-17.

³⁹ Oğuz Serdar Kesicioğlu ve Gülhan Güven, “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Özyeterlik Düzeyleri İle Problem Çözme, Empati Ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Turkish Studies, (9)5, 2014, s.1371-1383.

⁴⁰ Önder Göçgün, *İnsanın Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012.

⁴¹ Mirja Kalliopuska, “Holistic Empathy Education Among Preschool And School Children”, Paper Present at the International Scientific Conference Comenius Heritage and Education of Man, 23-27 March. Prague, Hungary 1992, s.1- 20.

⁴² Janice M. Morse, Gwen Anderson, Joan L. Bottorff, Olive Yonge, Beverley O'Brien, Shirley M. Solberg, Kathleen Hunter McIlveen, “Exploring Empathy: A Conceptual Fit For Nursing Practice?”, Image J Nurs Sch, 24(4), 1992, s.273- 280.

⁴³ Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları Ve Empati*, Sistem Yay., Ankara 2009.

2. Lise öğrencilerinin
  - a. “aile içi iletişim beceri” düzeyleri
  - b. “iletişim Beceri” düzeyleri
  - c. “temel Empati” düzeyleri annelerinin eğitim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
3. Lise öğrencilerinin
  - a. “aile içi iletişim beceri” düzeyleri
  - b. “iletişim Beceri” düzeyleri
  - c. “temel Empati” düzeyleri babalarının eğitim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
4. Lise öğrencilerinin
  - a. “aile içi iletişim beceri” düzeyleri
  - b. “iletişim Beceri” düzeyleri
  - c. “temel Empati” düzeyleri yaşadıkları aile ortamına göre farklılaşmakta mıdır?
5. Lise öğrencilerinin
  - a. “aile içi iletişim beceri” düzeyleri
  - b. “iletişim Beceri” düzeyleri
  - c. “temel Empati” düzeyleri ailelerinde engelli birey olması ya da olmaması durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
6. Lise öğrencilerinin
  - a. “aile içi iletişim beceri” düzeyleri
  - b. “iletişim Beceri” düzeyleri
  - c. “temel Empati” düzeyleri aile ekonomik durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
7. Lise öğrencilerinin
  - a. “aile içi iletişim beceri” düzeyleri
  - b. “iletişim Beceri” düzeyleri
  - c. “Temel Empati” düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Bu modelde iki ya da daha fazla değişken arasında, birlikte değişim durumunun ve derecesinin tespiti amaçlanmaktadır⁴⁴.

---

⁴⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012.

Evren Örneklem

Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş ili Türkoğlu ilçesi'nde lise okuyan öğrenciler, örneklemini ise 2019-2020 güz döneminde uygun örneklem yöntemi ile seçilen Türkoğlu Anadolu Lisesi'nin farklı sınıflarında eğitim öğretime devam 286 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılara ait özellikler aşağıda (Tablo-1) verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler

Değişken	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kız	168	58.7
Erkek	118	41.3
Anne Eğitim durumu		
1 (İlkokul)	180	62.9
2 (Ortaokul)	78	27.3
3 (Lise)	29	9.7
Baba Eğitim Durumu		
1 (İlkokul)	93	32.5
2 (Ortaokul)	115	40.2
3 (Lise)	78	25.9
4 (üniversite)	4	1.4
Aile Türü		
1 (Geniş)	25	8.7
2 (Çekirdek)	261	91.3
Ailede Engelli Birey durumu		
1 (Engelli Birey Var)	15	5.2
2 (Engelli Birey yok)	271	94.8
Aile Ekonomik durumu		
1 (Düşük)	28	9,79
2 (Orta)	228	79,72
3 (Yüksek)	30	10,49

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Empatik Eğilim Ölçeği” ve “Aile içi İletişim Ölçeği” ve “İletişim Ölçeği” kullanılmıştır.

Temel Empati Ölçeği

Temel Empati Ölçeği ilk olarak Jolliffe ve Farrington⁴⁵ tarafından empati seviyesini ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin uyum geçerliliği $r = .86$, güvenilirlik katsayısı duygusal boyut için $.85$, bilişsel boyut için $.79$ olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmasını Topçu ve arkadaşları⁴⁶ gerçekleştirmiştir. Ölçek likert tipi olup toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 9 maddesi bilişsel empati düzeyini, 11 maddesi duygusal empati düzeyini ölçmektedir. Bilişsel empati düzeyi 3, 6, 9, 10, 12, 14, 16, 19 ve 20. Maddeler ile, duygusal empati düzeyi 1, 2, 4, 5, 7, 8, 11, 13,15, 17, 18. Maddeleri ile ölçülmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında Cronbach alfa katsayıları hesaplanmış ve duygusal boyut için $.76$ ve bilişsel boyut için $.80$ bulunmuştur.

Aile İçi İletişim Envanteri

Öğrencilerin aile içi iletişim düzeylerini belirlemek için ilk olarak Öztürk⁴⁷ tarafından *Anne Baba-Ergen İlişkileri Envanteri Ergen Formu olarak geliştirilen* ve Asar⁴⁸ tarafından faktör yükü hesaplaması ve güvenilirlik çalışması yapılarak "*Aile İçi İletişim Envanteri*" adını alan ölçek kullanılmıştır. 22 maddeden oluşan ölçek tek boyutludur. 1., 3., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12. ve 15. maddeler olumsuz, diğer maddeler olumlu ifade içermektedir. Ölçeğin Asar tarafından hesaplanan Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.753 'tür

İletişim Becerileri Ölçeği:

İletişim Becerileri ölçeği Korkut-Owen ve Bugay⁴⁹ tarafından geliştirilmiştir. Ölçek likert tipinde olup 4 alt boyut barındırma ve 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Alt boyutları şu şekildedir:

---

⁴⁵ Darrick Jolliffe & David P Farrington, "Development And Validation Of The Basic Empathy Scale", Journal Of Adolescence, 29(4), 2006, s.589-611

⁴⁶ Çiğdem Topcu, Özgür Erdur-Baker ve Yeşim Çapa-Aydın, "Temel Empati Ölçeği Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4 (34), 2010, s.174-180.

⁴⁷ Sultan Öztürk, *Aile İçi İletişimin Ergenin Duygusal Sağlığına Etkisi*, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2006.

⁴⁸ Büşra Asar, *Lise Gençliği Dindarlığı Ve Aile İçi İletişim*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, 2015.

⁴⁹ Fidan Korkut Owen ve Aslı Bugay, "İletişim Becerileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10 (2), 2014, s.51-64.

- İletişim İlkeleri ve Temel Becerileri(9 madde) 1-3-6-13-15-16-21-23-24-25
- Kendini İfade Etme(4 madde) 2-5-17-20 Türkçe uyarlamasında
- Etkin Dinleme ve Sözel Olmayan İletişim (5 madde) 10-11-12-18-19-22
- İletişim Kurmaya İsteklilik(5 madde) 4-7-8-9-14

Ölçeğin iç tutarlık güvenilirliği için Cronbach alfa katsayısı hesaplanmış ve 25 maddelik ölçeğin iç tutarlık katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır. İletişim İlkeleri ve Temel Becerileri boyutu için .79; Kendini İfade Etme boyutu için .72; Etkin Dinleme ve Sözel Olmayan İletişim boyutu için .64 ve İletişim Kurmaya İsteklilik boyut için , .71 olarak hesaplanmıştır. Test-tekrar-test için yapılan güvenilirlik hesaplamasının ise toplam puan için .81, İletişim İlkeleri ve Temel Becerileri boyutu için .73; Kendini İfade Etme boyutu için .76; Etkin Dinleme ve Sözel Olmayan İletişim boyutu için .70 ve İletişim Kurmaya İsteklilik boyut için , .75 olarak hesaplanmıştır

Verilerin Toplanması

Bağımlı değişken olarak ele alınan Kağıttan dijital yazma tutumunun bağımsız değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek için; ilk önce ölçek verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek üzere Kolmogrov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi kullanılmıştır. Sonuçların normal dağılım göstermemesi üzerine Nonparametrik testlerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. İstatistik analizleri IBM SPSS Statistics 24 bilgisayar programında yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma grubuna uygulanan ölçeklerden elde edilen veriler kodlanarak bilgisayara yüklenmiş ve istatistiksel değerlendirilmesinde SPSS Programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uyup uymadığı Kolmogorov-Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. Yapılan “Kolmogorov-Smirnov Testi” sonuçları incelendiğinde; ölçek puanlarının normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Çünkü veri grubunun normal dağılım göstermesi için $p > .05$ olmalıdır⁵⁰. Bu nedenle ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını analiz etmek için Nonparametrik yöntemlerden mann witney u testi t-testi, kruskal wallis analizi kullanılmıştır⁵¹. Ayrıca öğrencilerin iletişim becerileri, aile

⁵⁰ Julie Pallant, *SPSS Survival Manual*, Australia: Allen & Unwin, 2005.

⁵¹ Şener Büyükoztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2008.

içi iletişim düzeyleri ve temel empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada hangi testler kullanılarak analiz yapılacağına karar vermek için öncelikle elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirleme yoluna gidilmiş ve Kolmogorov-smirnov testi yapılmıştır. Sonuçlar tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Normallik Testi

Ölçekler	Kolmogorov-Smirnov			fark
	Statistic	sd	p	
Aile içi iletişim	.085	286	.000*	Fark var
İletişim Becerileri	.059	286	.018*	Fark var
İletişim ilkeleri ve temel beceriler	.078	286	.000*	Fark var
Kendini ifade etme	.095	286	.000*	Fark var
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	.092	286	.000*	Fark var
iletişim_kurmada isteklilik	.106	286	.000*	Fark var
Temel Empati	.093	286	.000*	Fark var
Empati bilişsel altboyut	.128	286	.000*	Fark var
Empati duyuşsal altboyut	.068	286	.003*	Fark var

* $p < .05$

Tablo 2’de görüldüğü üzere yapılan “Kolmogorov-Smirnov Testi” sonuçları incelendiğinde; ölçek puanlarının normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Çünkü veri grubunun normal dağılım göstermesi için $p > .05$ olmalıdır⁵². Bu tespit sonucunda testlerden elde edilen öğrenci puanlarının ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını analiz etmek için Nonparametrik yöntemler kullanılmıştır⁵³.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet durumlarının aile içi iletişim, iletişim becerileri ve temel empati düzeylerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için Nonparametrik testlerden Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmektedir.

⁵² Julie Pallant. a.g.e

⁵³ Şener Büyüköztürk , a.g.e.

Tablo 3. Öğrencilerin Ölçeklerden Aldıkları Puanlarının Cinsiyet Açısından Analizi (Mann Whitney U Testi)

Ölçek Puanları	Cins.	n	X	Sıra Ort.	Z	p	fark																																																																																												
Aile içi iletişim	kız	168	63,53	133.95	-2.207	.027*	Fark var																																																																																												
	erkek	118	65,76	155.81				İletişim Becerileri	kız	167	95,48	147.73	-1.154	.248	Fark yok	erkek	118	93,58	136.30	İletişim ilkeleri ve temel beceriler	kız	167	39,19	144.53	-.373	.709	Fark yok	erkek	118	38,81	140.84	Kendini ifade etme	kız	167	15,63	151.70	-2.132	.033*	Fark var	erkek	118	14,86	130.69	Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	kız	167	23,20	145.74	-,669	.503	Fark yok	erkek	118	22,96	139.13	İletişim kurmada isteklilik	kız	167	17,47	146.94	-.964	.335	Fark yok	erkek	118	16,95	137.42	Temel Empati	kız	167	62,77	143.50	-,121	.903	Fark yok	erkek	118	62,63	142.30	Empati bilişsel altboyut	kız	167	26,09	142.95	-.012	.991	Fark yok	erkek	118	26,16	143.07	Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok
İletişim Becerileri	kız	167	95,48	147.73	-1.154	.248	Fark yok																																																																																												
	erkek	118	93,58	136.30				İletişim ilkeleri ve temel beceriler	kız	167	39,19	144.53	-.373	.709	Fark yok	erkek	118	38,81	140.84	Kendini ifade etme	kız	167	15,63	151.70	-2.132	.033*	Fark var	erkek	118	14,86	130.69	Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	kız	167	23,20	145.74	-,669	.503	Fark yok	erkek	118	22,96	139.13	İletişim kurmada isteklilik	kız	167	17,47	146.94	-.964	.335	Fark yok	erkek	118	16,95	137.42	Temel Empati	kız	167	62,77	143.50	-,121	.903	Fark yok	erkek	118	62,63	142.30	Empati bilişsel altboyut	kız	167	26,09	142.95	-.012	.991	Fark yok	erkek	118	26,16	143.07	Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok	erkek	118	36,47	143.47								
İletişim ilkeleri ve temel beceriler	kız	167	39,19	144.53	-.373	.709	Fark yok																																																																																												
	erkek	118	38,81	140.84				Kendini ifade etme	kız	167	15,63	151.70	-2.132	.033*	Fark var	erkek	118	14,86	130.69	Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	kız	167	23,20	145.74	-,669	.503	Fark yok	erkek	118	22,96	139.13	İletişim kurmada isteklilik	kız	167	17,47	146.94	-.964	.335	Fark yok	erkek	118	16,95	137.42	Temel Empati	kız	167	62,77	143.50	-,121	.903	Fark yok	erkek	118	62,63	142.30	Empati bilişsel altboyut	kız	167	26,09	142.95	-.012	.991	Fark yok	erkek	118	26,16	143.07	Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok	erkek	118	36,47	143.47																				
Kendini ifade etme	kız	167	15,63	151.70	-2.132	.033*	Fark var																																																																																												
	erkek	118	14,86	130.69				Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	kız	167	23,20	145.74	-,669	.503	Fark yok	erkek	118	22,96	139.13	İletişim kurmada isteklilik	kız	167	17,47	146.94	-.964	.335	Fark yok	erkek	118	16,95	137.42	Temel Empati	kız	167	62,77	143.50	-,121	.903	Fark yok	erkek	118	62,63	142.30	Empati bilişsel altboyut	kız	167	26,09	142.95	-.012	.991	Fark yok	erkek	118	26,16	143.07	Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok	erkek	118	36,47	143.47																																
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	kız	167	23,20	145.74	-,669	.503	Fark yok																																																																																												
	erkek	118	22,96	139.13				İletişim kurmada isteklilik	kız	167	17,47	146.94	-.964	.335	Fark yok	erkek	118	16,95	137.42	Temel Empati	kız	167	62,77	143.50	-,121	.903	Fark yok	erkek	118	62,63	142.30	Empati bilişsel altboyut	kız	167	26,09	142.95	-.012	.991	Fark yok	erkek	118	26,16	143.07	Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok	erkek	118	36,47	143.47																																												
İletişim kurmada isteklilik	kız	167	17,47	146.94	-.964	.335	Fark yok																																																																																												
	erkek	118	16,95	137.42				Temel Empati	kız	167	62,77	143.50	-,121	.903	Fark yok	erkek	118	62,63	142.30	Empati bilişsel altboyut	kız	167	26,09	142.95	-.012	.991	Fark yok	erkek	118	26,16	143.07	Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok	erkek	118	36,47	143.47																																																								
Temel Empati	kız	167	62,77	143.50	-,121	.903	Fark yok																																																																																												
	erkek	118	62,63	142.30				Empati bilişsel altboyut	kız	167	26,09	142.95	-.012	.991	Fark yok	erkek	118	26,16	143.07	Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok	erkek	118	36,47	143.47																																																																				
Empati bilişsel altboyut	kız	167	26,09	142.95	-.012	.991	Fark yok																																																																																												
	erkek	118	26,16	143.07				Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok	erkek	118	36,47	143.47																																																																																
Empati duyuşsal altboyut	kız	167	36,68	142.67	-.081	.935	Fark yok																																																																																												
	erkek	118	36,47	143.47																																																																																															

* $p < .05$

Öğrencilerin normal dağılım göstermeyen test sonuçlarının cinsiyet açısından farklılık gösterip göstermediğine yönelik Mann-Whitney U testi ile yapılan analizi sonucunda “ aile içi iletişim” ölçeği puanlarında erkekler lehine anlamlı fark çıkmıştır. “İletişim becerileri ölçeği” toplam puan ortalamalarına bakıldığında anlamlı fark görülmez iken “kendini ifade etme” alt ölçeğinde kızlar lehine anlamlı fark çıkmıştır ($p < 0,05$). “İletişim becerileri ölçeği” nin diğer alt boyutlarında cinsiyet açısından anlamlı fark görülmemiştir. Bununla birlikte öğrencilerin “Temel Empati Ölçeği” genel ve alt ölçek puanları arasında da cinsiyet açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$).

Lise öğrencilerinin annelerinin eğitim durumlarının aile içi iletişim, iletişim becerileri ve temel empati düzeylerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için Nonparametrik testlerden Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Ölçeklerden Aldıkları Puanlarının Anne eğitimi Açısından Analizi
(Kruskal Wallis Testi)

	Anne eğitim durumu	n	X	Sıra Ort.	X ²	p	fark
Aile içi iletişim	İlkokul	180	64.93	146.05			Fark yok
	Ortaokul	78	63.62	138.56			
	Lise	28	64.04	140.88			
İletişim Becerileri	İlkokul	180	96.40	154.29	8,453	.015*	İlkokul-ortaokul
	Ortaokul	78	91.63	123.18			
	Lise	28	92.61	130.71			
İletişim ilkeleri ve temel beceriler	İlkokul	180	39.41	150.12	3.833	.147	Fark yok
	Ortaokul	78	38.18	128.21			
	Lise	28	39.07	143.52			
Kendini ifade etme	İlkokul	180	15.71	155.54	10.423	.005*	İlkokul-ortaokul
	Ortaokul	78	14.63	123.61			
	Lise	28	14.71	121.50			
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	İlkokul	180	23.59	152.06	7.139	.028*	İlkokul-lise
	Ortaokul	78	22.50	135.58			
	Lise	28	21.61	110.54			
İletişim kurmada isteklilik	İlkokul	180	17.69	152.51	6.853	.032*	İlkokul-ortaokul
	Ortaokul	78	16.32	123.30			
	Lise	28	17.21	141.86			
Temel Empati	İlkokul	180	62.77	143.39	.935	.626	Fark yok
	Ortaokul	78	61.87	139.04			
	Lise	28	64.75	156.63			
Empati bilişsel altboyut	İlkokul	180	26.28	146.21	8.337	.015*	ortaokul-lise
	Ortaokul	78	25.10	125.51			
	Lise	28	27.89	176.21			
Empati duyuşsal altboyut	İlkokul	180	36.49	141.21	.431	.806	Fark yok
	Ortaokul	78	36.77	148.53			
	Lise	28	36.86	144.21			

* $p < .05$

Tablo 4’te de görüldüğü üzere lise öğrencilerinin “aile içi iletişim ölçeği”nden aldıkları puanlarında annelerinin eğitim durumlarına göre anlamlı bir fark bulunmamaktadır. “iletişim becerileri ölçeği” genel puanlara baktığımızda anneleri ilkokul mezunu olan öğrencilerin puanları ile anneleri ortaokul mezunu olan öğrencilerin puanları arasında ilkokul mezunları lehine anlamlı fark bulunmuştur. “iletişim ilkeleri ve temel beceriler” alt ölçeğinde fark çıkmazken “kendini ifade etme”, “etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim” ve “iletişim kurmada isteklilik” alt boyutlarında ortaokul mezunun anneler ile ilkokul mezunu anneler arasında ilkokulu mezunu annelere sahip öğrenciler lehine anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0.05$).

“Temel Empati ölçeği” toplam puanlarında fark çıkmazken bilişsel alt boyutta ortaokul mezunu anneler ile lise mezunu anneler arasında lise mezunu anneere sahip olan öğrenciler lehine fark bulunmuştur($p<0.05$).

Lise öğrencilerinin babalarını eğitim durumlarının aile içi iletişim, iletişim becerileri ve temel empati düzeylerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için de Nonparametrik testlerden Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Ölçeklerden Aldıkları Puanlarının Baba eğitimi Açısından Analizi (Kruskal Wallis Testi)

	Baba eğitim durumu	n	X	Sıra Ort.	X²	p	fark
Aile içi iletişim	İlkokul	93	65.71	154.05	6.283	.099	Fark yok
	Ortaokul	115	64.74	147.11			
	Lise	78	62.65	125.60			
	Üniversite	4	57.50	87.75			
İletişim Becerileri	İlkokul	93	96.09	151.58	2.167	.538	Fark yok
	Ortaokul	115	94.03	138.67			
	Lise	78	94.14	140.99			
	Üniversite	4	88.75	104.63			
İletişim ilkeleri ve temel beceriler	İlkokul	93	39.73	153.47	5.978	.113	Fark yok
	Ortaokul	115	38.44	133.13			
	Lise	78	39.10	146.89			
	Üniversite	4	35.50	81.13			
Kendini ifade etme	İlkokul	93	15.79	157.37	6.091	.107	Fark yok
	Ortaokul	115	15.19	139.70			
	Lise	78	14.95	132.56			
	Üniversite	4	13.25	78.50			
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	İlkokul	93	23.04	139.03	1.723	.632	Fark yok
	Ortaokul	115	23.31	151.06			
	Lise	78	22.85	137.69			
	Üniversite	4	22.25	125.25			
İletişim kurmada isteklilik	İlkokul	93	17.53	147.43	.490	.921	Fark yok
	Ortaokul	115	17.08	140.30			
	Lise	78	17.24	143.53			
	Üniversite	4	17.75	156.50			
Temel Empati	İlkokul	93	62.16	138.29	3.553	.314	Fark yok
	Ortaokul	115	62.83	143.00			
	Lise	78	63.22	150.46			
	Üniversite	4	70.00	215.63			
Empati bilişsel_ altboyut	İlkokul	93	25.98	139.41	4.132	.248	Fark yok
	Ortaokul	115	26.29	149.55			
	Lise	78	26.03	139.46			

	Üniversite	4	30.00	210.00			
Empati duyuşsal altboyut	İlkokul	93	36.18	136.18			
	Ortaokul	115	36.54	141.29	3.646	.302	Fark olan
	Lise	78	37.19	155.49			
	Üniversite	4	40.00	199.25			

$p > 0,05$

Tablo 4’ü incelediğimizde lise öğrencilerinin “aile içi iletişim ölçeği”, “İletişim Becerileri Ölçeği” ve “Temel Empati ölçeği” toplam puanlarında ve alt ölçeklerden alınan puanlarda baba eğitim durumlarına göre anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0.05$).

Öğrencilerin yaşadıkları aile ortamının aile içi iletişim, iletişim becerileri ve temel empati düzeylerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann-Whitney U Testi’nin sonuçları Tablo 6’da verilmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Ölçeklerden Aldıkları Puanlarının Aile Türü Açısından Analizi (Mann-Whitney U Testi)

	Aile Türü	n	X	Sıra Ort.	U	Z	p	fark
Aile içi iletişim	Geniş Aile	25	65.04	146.64	3184.000	-.199	.842	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	64.43	143.20				
İletişim Becerileri	Geniş Aile	25	96.00	150.94	3076.500	-.471	.638	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	94.61	142.79				
İletişim ilkeleri ve temel beceriler	Geniş Aile	25	39.52	152.12	3047.000	-.547	.585	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	39.00	142.67				
Kendini ifade etme	Geniş Aile	25	15.56	150.46	3088.500	-.443	.658	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	15.30	142.83				
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Geniş Aile	25	22.84	137.84	3121.000	-.359	.719	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	23.12	144.04				
İletişim kurmada isteklilik	Geniş Aile	25	18.08	156.70	2932.500	-.839	.402	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	17.19	142.24				
Temel Empati	Geniş Aile	25	60.84	124.38	2784.500	-1.212	.226	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	62.89	145.33				
Empati bilişsel altboyut	Geniş Aile	25	25.20	129.02	2900.500	-.920	.292	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	26.20	144.89				
Empati duyuşsal altboyut	Geniş Aile	25	35.64	126.88	2847.000	-1.054	.357	Fark yok
	Çekirdek Aile	261	36.69	145.09				

$p > 0,05$

Öğrencilerin test sonuçlarının yaşanılan aile ortamına göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik Mann-Whitney U testi ile yapılan analizi sonucunda “ aile içi iletişim ölçeği”, “İletişim becerileri ölçeği” ve “Temel Empati Ölçeği” genel ve alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinde engelli bir bireyin olup olma durumunun aile içi iletişim, iletişim becerileri ve temel empati düzeylerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için Nonparametrik testlerden Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 7. Öğrencilerin Ölçeklerden Aldıkları Puanlarının Ailede Engelli Bireye Sahip Olma Açısından Analizi (Mann-Whitney U Testi)

	Engelli Birey	n	X	Sıra Ort.	U	Z	p	fark																																																																																																			
Aile içi iletişim	Var	15	65.27	152.40	1899.000	-.429	.668	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	64.44	143.01					İletişim Becerileri	Var	15	93.27	131.70	1855.500	-.568	.570	Fark yok	Yok	271	94.81	144.15	İletişim ilkeleri ve temel beceriler	Var	15	40.27	155.17	1857.500	-.562	.574	Fark yok	Yok	271	38.97	142.85	Kendini ifade etme	Var	15	14.80	121.60	1704.000	-1.059	.289	Fark yok	Yok	271	15.35	144.71	Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Var	15	22.07	126.10	1771.500	-.840	.401	Fark yok	Yok	271	23.15	144.46	İletişim kurmada isteklilik	Var	15	16.13	109.93	1529.000	-1.621	.105	Fark yok	Yok	271	17.33	145.36	Temel Empati	Var	15	63.00	116.87	1633.000	-1.283	.199	Fark yok	Yok	271	62.70	144.97	Empati bilişsel altboyut	Var	15	27.26	151.97	1905.500	-.409	.682	Fark yok	Yok	271	26.05	143.03	Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407
İletişim Becerileri	Var	15	93.27	131.70	1855.500	-.568	.570	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	94.81	144.15					İletişim ilkeleri ve temel beceriler	Var	15	40.27	155.17	1857.500	-.562	.574	Fark yok	Yok	271	38.97	142.85	Kendini ifade etme	Var	15	14.80	121.60	1704.000	-1.059	.289	Fark yok	Yok	271	15.35	144.71	Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Var	15	22.07	126.10	1771.500	-.840	.401	Fark yok	Yok	271	23.15	144.46	İletişim kurmada isteklilik	Var	15	16.13	109.93	1529.000	-1.621	.105	Fark yok	Yok	271	17.33	145.36	Temel Empati	Var	15	63.00	116.87	1633.000	-1.283	.199	Fark yok	Yok	271	62.70	144.97	Empati bilişsel altboyut	Var	15	27.26	151.97	1905.500	-.409	.682	Fark yok	Yok	271	26.05	143.03	Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407	Fark yok	Yok	271	36.64	144.45								
İletişim ilkeleri ve temel beceriler	Var	15	40.27	155.17	1857.500	-.562	.574	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	38.97	142.85					Kendini ifade etme	Var	15	14.80	121.60	1704.000	-1.059	.289	Fark yok	Yok	271	15.35	144.71	Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Var	15	22.07	126.10	1771.500	-.840	.401	Fark yok	Yok	271	23.15	144.46	İletişim kurmada isteklilik	Var	15	16.13	109.93	1529.000	-1.621	.105	Fark yok	Yok	271	17.33	145.36	Temel Empati	Var	15	63.00	116.87	1633.000	-1.283	.199	Fark yok	Yok	271	62.70	144.97	Empati bilişsel altboyut	Var	15	27.26	151.97	1905.500	-.409	.682	Fark yok	Yok	271	26.05	143.03	Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407	Fark yok	Yok	271	36.64	144.45																					
Kendini ifade etme	Var	15	14.80	121.60	1704.000	-1.059	.289	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	15.35	144.71					Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Var	15	22.07	126.10	1771.500	-.840	.401	Fark yok	Yok	271	23.15	144.46	İletişim kurmada isteklilik	Var	15	16.13	109.93	1529.000	-1.621	.105	Fark yok	Yok	271	17.33	145.36	Temel Empati	Var	15	63.00	116.87	1633.000	-1.283	.199	Fark yok	Yok	271	62.70	144.97	Empati bilişsel altboyut	Var	15	27.26	151.97	1905.500	-.409	.682	Fark yok	Yok	271	26.05	143.03	Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407	Fark yok	Yok	271	36.64	144.45																																		
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Var	15	22.07	126.10	1771.500	-.840	.401	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	23.15	144.46					İletişim kurmada isteklilik	Var	15	16.13	109.93	1529.000	-1.621	.105	Fark yok	Yok	271	17.33	145.36	Temel Empati	Var	15	63.00	116.87	1633.000	-1.283	.199	Fark yok	Yok	271	62.70	144.97	Empati bilişsel altboyut	Var	15	27.26	151.97	1905.500	-.409	.682	Fark yok	Yok	271	26.05	143.03	Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407	Fark yok	Yok	271	36.64	144.45																																															
İletişim kurmada isteklilik	Var	15	16.13	109.93	1529.000	-1.621	.105	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	17.33	145.36					Temel Empati	Var	15	63.00	116.87	1633.000	-1.283	.199	Fark yok	Yok	271	62.70	144.97	Empati bilişsel altboyut	Var	15	27.26	151.97	1905.500	-.409	.682	Fark yok	Yok	271	26.05	143.03	Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407	Fark yok	Yok	271	36.64	144.45																																																												
Temel Empati	Var	15	63.00	116.87	1633.000	-1.283	.199	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	62.70	144.97					Empati bilişsel altboyut	Var	15	27.26	151.97	1905.500	-.409	.682	Fark yok	Yok	271	26.05	143.03	Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407	Fark yok	Yok	271	36.64	144.45																																																																									
Empati bilişsel altboyut	Var	15	27.26	151.97	1905.500	-.409	.682	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	26.05	143.03					Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407	Fark yok	Yok	271	36.64	144.45																																																																																						
Empati duyuşsal altboyut	Var	15	35.73	126.30	1774.500	-.829	.407	Fark yok																																																																																																			
	Yok	271	36.64	144.45																																																																																																							

$p>0,05$

Tablo 7’ye baktığımızda öğrencilerin test sonuçlarının ailelerinde engelli birey olup olmama durumuna göre farklılık gösterip göstermediğine yönelik testi sonuçlarında “aile içi iletişim ölçeği”, “İletişim becerileri ölçeği” ve “Temel Empati Ölçeği” genel ve alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Öğrencilerin ailelerinin ekonomik durumunun aile içi iletişim, iletişim becerileri ve temel empati düzeylerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için Mann-Whitney U Testi kullanılmış olup sonuçlar Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin Ölçeklerden Aldıkları Puanlarının Aile Ekonomik Durumuna Göre Analizi (Kruskal Wallis Testi)

	Aile ekonomik durumu		n	X	Sıra Ort.	X ²	p	fark
	Düşük	Orta						
Aile içi iletişim	Düşük	Orta	28	116.80	116.80	3.251	.197	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	146.21	146.21			
	Yüksek		30	147.83	147.83			
İletişim Becerileri	Düşük	Orta	28	96.40	146.11	.610	.737	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	91.63	144.64			
	Yüksek		30	92.61	132.42			
İletişim ilkeleri ve temel beceriler	Düşük	Orta	28	39.41	155.02	1.068	.586	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	38.18	140.98			
	Yüksek		30	39.07	151.90			
Kend ifade etme	Düşük	Orta	28	15.71	141.59	.063	.969	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	14.63	144.11			
	Yüksek		30	14.71	140.67			
Etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim	Düşük	Orta	28	23.59	134.46	3.515	.172	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	22.50	147.78			
	Yüksek		30	21.61	119.40			
İletişim kurmada isteklilik	Düşük	Orta	28	17.69	132.41	1.111	.574	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	16.32	146.08			
	Yüksek		30	17.21	134.23			
Temel Empati	Düşük	Orta	28	62.77	145.88	.088	.957	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	61.87	143.71			
	Yüksek		30	64.75	139.72			
Empati bilişsel altboyut	Düşük	Orta	28	26.28	161.16	4.612	.100	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	25.10	144.90			
	Yüksek		30	27.89	116.37			
Empati duyuşsal altboyut	Düşük	Orta	28	36.49	142.80	.925	.630	Fark yok
	Orta	Yüksek	228	36.77	141.79			
	Yüksek		30	36.86	157.18			

$p > 0,05$

Verileri incelediğimizde aile ekonomik durumunun “aile içi iletişim ölçeği”, “İletişim becerileri ölçeği” ve “Temel Empati Ölçeği” genel ve alt ölçeklerden alınan puanlar arasında anlamlı bir fark oluşturmadığı bulunmuştur ($p > 0,05$).

Araştırmaya katılan öğrencilerin iletişim becerileri, aile içi iletişim becerileri ve temel empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8 . Ölçeklerin birlikte değişkenlik durumu (Korelasyon)

		İletişim Becerileri	Empati	Aile İçi İletişim
İletişim Becerileri	Pearson Correlation	1	.215**	.131*
	p		.000	.027
	N	286	286	286
	fark		Fark var	Fark var
Temel Empati	Pearson Correlation	.215**	1	.029
	p	.000		.622
	N	286	286	286
	fark	Fark var		
Aile İçi İletişim	Pearson Correlation	.131*	.029	1
	p	.027	.622	
	N	286	286	286
	fark	Fark var		

** . Correlation is significant at the 0.01 .

* . Correlation is significant at the 0.05

Tablo 8' ye göre lise öğrencilerinin iletişim becerileri ile temel empati düzeyleri arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde ($r=.215$, $p<.01$), öğrencilerin iletişim becerileri ile aile içi iletişimleri ile düşük düzeyde ve pozitif yönde ($r=.131$, $p<.05$) anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Aile içi iletişim ile temel empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

SONUÇ

Çalışma sonucu göstermiştir ki lise öğrencileri arasında “aile içi iletişim beceri” düzeyleri açısından erkekler daha iyi bir durum sergilemektedir. Bu durum kızların toplumsal baskıya maruz kalmasından kaynaklanabilir. Fakat İletişim becerileri bakımından “kendini ifade etme” boyutunda ise kızlar lehine anlamlı fark çıkmıştır. Bu durum kızların aile içinde baskı ve ya başak sebeplerden dolayı yeterince iletişim kurmasa da dışarıda daha rahat şekilde kendilerini ifade ettiğine yönelik bir dayanak olmaktadır.

Empati düzeyleri açısından cinsiyet yönünden bir fark bulunamamıştır. Karaman, Tatlı ve Yavuzekinci⁵⁴ tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise

⁵⁴ Naşide Nur Karaman, Sümeyya Tatlı, Mustafa Yavuzekinci, “İletişim Derslerinin Empatik Eğilim Ve Prososyal Davranışlar Üzerine Etkisinin İncelenmesi”. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE), (10)2, 2017, s.91-104.

empatik eğilim puanlarında kızlar lehine anlamlı fark bulunmuştur. Bu çalışma bulguyu reddeder nitelikte bir sonuç ortaya koymuştur.

Lise öğrencilerinin “Aile İçi İletişim” ölçeğinden aldıkları puanlarında annelerinin eğitim durumlarına göre anlamlı bir fark bulunmamaktadır. “İletişim becerileri ölçeği” puanlarına baktığımızda anneleri ilkökul mezunu olan öğrencilerin genel toplam ile “iletişim ilkeleri ve temel beceriler” “kendini ifade etme” ve “iletişim kurmada isteklilik” alt boyutlarda yüksek puan aldıkları ve ortaokul mezunu anneleri olan öğrencilerden anlamlı şekilde farklılaştıkları ortaya çıkmıştır. “etkin dinleme ve sözel olmayan iletişim” alt boyutunda ise lise mezunu annelere sahip öğrencilerden farklılaşmaktadırlar. Bilgin⁵⁵ tarafından iletişim becerilerini incelemek için gerçekleştirilen çalışmada araştırmaya katılan öğrencilerin anne eğitim düzeyi değişkenine göre ikili ilişkilerin gelişimi, kişisel becerilerin gelişimi ve grup ilişkilerinin gelişimi boyutlarında anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Karataş⁵⁶ tarafından gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerin iletişim becerileri anne eğitim durumuna göre karşılaştırılmış fakat anlamlı bir fark bulunamamıştır. Savaş⁵⁷ tarafından iletişim becerilerini incelemek için gerçekleştirilen çalışmada da anne eğitim durumuna göre anlamlı fark çıkmamıştır. Bu araştırma sonuçları çalışmada elde edilen bulgularla örtüşmeyen bir durumdur. Araştırma sonucunda anneleri ilkökul mezunu olan öğrencilerin iletişim becerilerinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Burada annelerin kendi eğitim durumlarından memnun olmayıp çocuklarının daha iyi bir eğitim almalarını istemeleri sebebiyle onlara daha çok ilgi gösterip çocuklarının başarılı olmalarını istemeleri bu sonucun çıkmasında etkili olabilir.

“Temel Empati ölçeği” toplam puanlarında fark çıkmazken bilişsel alt boyutta ortaokul mezunu anneler ile lise mezunu annelere sahip öğrenciler arasında lise mezunu annelere sahip olan öğrenciler lehine fark bulunmuştur.

---

⁵⁵ Kadir Ersan Bilgin, *Halk Oyunları Oynayan Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri Ve Sosyal Bütünleşme Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

⁵⁶ Nejdet Karataş, *Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Liderlik Yönelimleri ve İletişim Becerileri Üzerine Bir Araştırma*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi. 2021

⁵⁷ İlknur Savaş, *Eğitim fakültesi öğrencilerinin iletişim becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Uludağ Üniversitesi örneği*. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2018.

Benzer şekilde Çelik⁵⁸ ve Sayın⁵⁹ tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda öğrencilerin anne eğitim durumu ile empati beceri düzeyleri arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir. Karamuk⁶⁰ tarafından 10-13 yaş grubu öğrencilerle gerçekleştirilen empati becerilerinin incelendiği çalışmada ise anne eğitim düzeyi ile empati becerisi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç çalışma bulgularımızla örtüşmemektedir. Empati göstermek için annelerin eğitim seviyesinin yükselmesinin etkili bir durum olduğunu söyleyebiliriz.

Baba eğitim durumları değerlendirildiğinde ise lise öğrencilerinin “aile içi iletişim ölçeği”, “İletişim Becerileri Ölçeği” ve “Temel Empati ölçeği” toplam puanlarında ve alt ölçeklerden alınan puanlarında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Karataş⁶¹ tarafından gerçekleştirilen çalışmada baba eğitim durumuna göre öğrencilerin iletişim becerileri arasında fark bulunmamıştır. Bilgin⁶² tarafından gerçekleştirilen çalışmada; araştırmaya katılan öğrencilerin baba eğitim düzeyi değişkenine göre ikili ilişkilerin gelişimi ve grup ilişkilerinin gelişimi boyutlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aşçı, Hazar ve Yılmaz⁶³ tarafından gerçekleştirilen çalışmada da benzer şekilde baba eğitim durumu iletişim becerilerinde anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Bu çalışmalar araştırma ile paralellik göstermektedir. Çınar⁶⁴’ın dijital oyun bağımlılığı ile empati becerileri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada da baba eğitim durumu değişkenine göre öğrencilerin empati düzeyleri arasında anlamlı

⁵⁸ Malik Ejder Çelik, *Ergenlerde İnternet Sosyal İletişim Ağlarının Kullanımı, Empati ve İletişim*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Becerileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2014.

⁵⁹ Kamile Beyza Sayın, *İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Empati Becerileri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

⁶⁰ Aslı Karamuk, *10-13 yaş grubu çocuklarının empati düzeyinin incelenmesi*, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015.

⁶¹ Nejdet Karataş, *Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Liderlik Yönelimleri ve İletişim Becerileri Üzerine Bir Araştırma*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, 2021.

⁶² Kadir Ersan Bilgin, *Halk Oyunları Oynayan Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri Ve Sosyal Bütünleşme Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

⁶³ Özlem Aşçı, Güleser Hazar ve Meliha Yılmaz “Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri Ve İlişkili Değişkenler”, *Acibadem University Journal of Health Sciences*, 6(3), 2015, s.160-165.

⁶⁴ Sevgi Çınar, *Özel Yetenekli 6 Ve 7. Sınıf Öğrencilerin Dijital Oyun Bağımlılığı İle Empati Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, 2021.

bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Benzer bir sonuç Sezgin⁶⁵'in yaptığı çalışmada elde edilmiştir. Burada babaların eğitim durumunun anne eğitim durumu gibi farklılıklar çıkması beklenirken hiçbir yönde fark bulunamamış olması babaların özellikle lise dönemlerinde çocukları ile olan iletişim eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Lise dönemi ergenlik çağının pik olduğu bir dönem olmaktadır.

Öğrencilerin aile ortamı, ekonomik durumu ve ailede engelli birey olup olmaması durumu değerlendirildiğinde “aile içi iletişim ölçeği”, “İletişim becerileri ölçeği” ve “Temel Empati Ölçeği” genel ve alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark göstermediği belirlenmiştir. Aile genel olarak küçük, iç içe ve samimi bir ortam oluşturmakta bu sebeple bireyler belli davranış kalıpları çerçevesinde şekillenmektedir⁶⁶. Ana babanın iletişimi ve ailede ahlaki değerlerin benimsenmesi ve yaşatılması çocuğun dünyasını büyük oranda etkilemektedir⁶⁷. Bu sebeple ailenin geniş ya da çekirdek olması sebebiyle iletişimin ve empatinin farklı şekilde oluşması beklenirken bu durum araştırma sonucunda tespit edilememiştir. Demirok⁶⁸ (2019) tarafından gerçekleştirilen özel yetenekli öğrencilerle ilgili çalışmada öğrencilerin empati beceri ölçeği puanları ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediğinin saptanması çalışma ile paralellik gösteren bir sonuç olmuştur. Bununla birlikte ailenin geliri ile öğrencilerin empati becerileri arasında anlamlı farklılıklar olduğu gösteren çalışmalarda mevcuttur^{69,70}. Çalışmalarda ailesinin geliri yüksek olan öğrencilerin empati becerilerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

⁶⁵ Ahmet Sezgin, *Problemlili İnternet Kullanımı İle Empatik Eğilim, Beden Algısı Ve Akılcı Olmayan İnançlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020.

⁶⁶ Nilay Evirgen, *Aile İçi Örtüntülerin Çocukların Algıları Açısından İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

⁶⁷ Nihat Çalışkan Ve Mustafa Aslanderen, “*Aile İçi İletişim Ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme*”, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi , 15 (2), 2014, s.263-277.

⁶⁸ Ümmühan Demirok, *Bilim Ve Sanat Merkezlerine Devam Eden İlkokul Öğrencilerinin Yetenek Ve Empati Ölçümleri Arasında İlişkisel Ve Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁶⁹ Seda İmce, *İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Empati Eğilim Becerileri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans Tezi, 2017.

⁷⁰ Kamile Beyza Sayın, *İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Empati Becerileri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Lise öğrencilerinin İletişim becerileri ile temel empati düzeyleri arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde, iletişim becerileri ile aile içi iletişimleri ile düşük düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu bulgu neticesinde empati becerisi geliştiğinde iletişim becerileri de bundan olumlu etkilenmektedir diyebiliriz. Aynı şekilde iletişim becerilerinin gelişmesi neticesinde aile içi iletişim becerileri de gelişmektedir. Empati becerisi, geliştirilmesi istenilen yirmi birinci yüzyıl becerileri arasındadır. Buradan hareketle okullarda öğretimi yapılan programlar çerçevesinde bu becerinin geliştirilmesi noktasında daha etkin olacak yollar aranmalıdır.

Araştırmadan sonucunda elde edilen bulgular ışığında şu öneriler geliştirilebilir.

Okul psikolojik danışmanları tarafından hem öğrencilere hem öğretmenlere hem de ebeveynlere yönelik aile ilişkileri, etkili iletişim becerileri, sağlıklı ebeveyn tutumları gibi pek çok konuda eğitim programları ve bilgilendirme çalışmaları (seminer, atölye, afiş vb.) yapılabilir.

Öğrencilerin empati düzeylerinin geliştirilmesi için öğretmenlerin öğretim planlamalarında empati becerisine daha fazla önem vermesini sağlayıp ona göre etkinlik düzenlemesi yapmaları teşvik edilebilir.

Bu araştırma nicel bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçların daha derinlemesine incelenmesi için nitel bir araştırma yapılması uygun olabilir.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Kamile Ün, *Etkili Öğrenme Ve Öğretme*, Eğitim Dünyası Yayınları, 2005.

ADAIR, John, *Etkili İletişim*, (Çev. Çolakoğlu, Ö.), 4. Baskı. İstanbul: Babil Kültür Yayıncılığı, 2013.

AKGÜN, Serap, & ARAZ, Arzu, "Anlaşmazlıklarımızı Çözebiliriz: Bir Çatışma Çözümü Eğitim Programı Tanıtımı". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1), 2010, s. 1-17.

ALTINBAŞ, Kürşat, GÜLÖKSÜZ, Sinan, ÖZÇETİNKAYA, Serap ve ORAL E. Timuçin, "Empatinin biyolojik yönleri", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2 (1), 2010, s. 15-25.

ASAR, Büşra, *Lise Gençliği Dindarlığı Ve Aile İçi İletişim*, Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi , Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2015.

ASÇI, Özlem, HAZAR, Güleser, & YILMAZ, Meliha, "Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri ve ilişkili değişkenler", *Acibadem University Journal of Health Sciences*, 6(3), 2015, s. 160-165.

AVCI, Özkan, *Duyusal Zeka Ve İletişim*, İstanbul: Beta yayınları, 2019.

AYBEY, Salih, “Aile İçi İletişim Problemlerinde Dini Danışmanlığın Önemi”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4) 1, 2017, s.19-33.

AZİZ, Aysel, *İletişime Giriş*, 5. Baskı, İstanbul, Hiperlink Yayınları, 2013.

BALTAŞ, Zuhâl ve BALTAŞ, Acar, *Beden dili*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

BİLGİN, Kadir Ercan, *Halk Oyunları Oynayan Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri Ve Sosyal Bütünleşme Düzeyleri Arasındaki İlişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2020.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem Yayıncılık, 2008.

CİHANGİR, Zeynep, *Kişilerarası İletişimde Dinleme Becerisi*, Nobel Basımevi, Ankara, 2004.

ÇAĞDAŞ, A., *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*, Ankara: Eğiten Kitap, 2015.

ÇALIŞKAN, Nihat ve KARADAĞ, Engin, “İletişim öğeleri ve beden dilinin önemi”, *İlköğretmen: Eğitimci Dergisi*, (1) 17, 2008, s.48 – 53.

ÇALIŞKAN, Nihat ve ASLANDEREN, Mustafa, *Aile İçi İletişim Ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme*, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 15 (2), 2014, s.263-277. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/59460/854354>

ÇELİK, Aysun Turpoğlu, *Empati Kuramdan Uygulamaya*, İstanbul: Golden Medya, 2014.

ÇELİK, Malik Ejder, *Ergenlerde İnternet Sosyal İletişim Ağlarının Kullanımı, Empati ve İletişim Becerileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

ÇINAR, Sevgi, *Özel Yetenekli 6 Ve 7. Sınıf Öğrencilerin Dijital Oyun Bağımlılığı İle Empati Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2021.

DEBASISH Sathya Swarop, DAS Bhgahan., *Business communication*, PHI Learning, New Delhi, 2009.

DEMİROK. Ümmühan, *Bilim Ve Sanat Merkezlerine Devam Eden İlkokul Öğrencilerinin Yetenek Ve Empati Ölçümleri Arasında İlişkisel Ve Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

DÖKMEN, Üstün, *İletişim Çatışmaları Ve Empati*. Ankara: Sistem, 2009.

EMERSON, Chris & GOODDARD, İvor, *Managing Staff in Schools*, Oxford: Heinemann Educational. Adivision of Heinemann Publishers (Oxford) Ltd, 1993.

EVİRGEN, Nilay, *Aile İçi Örüntülerin Çocukların Algıları Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

GÖÇGÜN, Önder, *İnsanın Dünyası*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.

GÜL Elif, *Duygusal Zekâ Ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişki: Bir uygulama*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

GÜLMEZ Sevim Bakan, *Okul müdürlerinin iletişim beceri yetkinliği*, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

GÜRÜZ Demet ve TEMEL EĞİNLİ Aysel, *İletişim Becerileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

İMECE, Seda, *İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Empati Eğilim Becerileri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

JOLLİFFE, Darrick & FARRİNGTON, David .P, "Development And Validation Of The Basic Empathy Scale". *Journal of adolescence*, 29(4), 2006, s. 589-611.

KALLİOPUSKA Mirja, "Holistic Empathy Education Among Preschool And School Children". *Paper Present at the International Scientific Conference Comenius Heritage and Education of Man*, 23-27 March, Prague, Hungary, 1992, s. 1- 20.

KARAMAN, Naşide Nur, TATLI, Sümeyya ve YAVUZKİNCİ, Mustafa, "İletişim Derslerinin Empatik Eğilim Ve Prososyal Davranışlar Üzerine Etkisinin İncelenmesi", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, (10)2, 2017, s. 91-104.

KARAMUK, Aslı, *10-13 Yaş Grubu Çocuklarının Empati Düzeyinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

KARASAR, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012.

KARATAŞ, Nejet, *Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Liderlik Yönelimleri ve İletişim Becerileri Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi).Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

KESİCİOĞLU, Oğuz Serdar ve GÜVEN, Gülhan, "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Özyeterlik Düzeyleri İle Problem Çözme, Empati Ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Turkish Studies*. (9)5, 2014, s. 1371-1383

KIRIK, Ali Murat ve SÖNMEZ, Mahmut, "İletişim Mutluluk İlişkinin İncelenmesi", *İnif E- Dergisi*, 2(1), 2017, s.15-26.

KORKUT-OWEN, Fidan ve BUGAY, Aslı, "İletişim Becerileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 2014, s.51-64.

KUMCAĞIZ, Hatice, YILMAZ, Müge. ÇELİK, Seher. B., AVCI, İlmur Aydın, "Hemşirelerin İletişim Becerileri: Samsun İl Örneği", *Dicle Tıp Dergisi*, 38(1), 2011, s.49-56.

KÜÇÜK Mestan, Vural İzlem (Ed), *Yazılı İletişim* (1. Baskı), Pegem Yayıncılık, Ankara, 2012, s: 77-113.

LIEW, Jeffrey., EISENBERG, Nancy, LOSOYA, Sandra S. H., FABES, Richard. A., GUTHRIE, Ivanna K., & MURPHY, Bridget C. "Children's Physiological Indices of Empathy and Their Socioemotional Adjustment: Does Caregivers' Expressivity Matter?" *Journal of Family Psychology*, 17(4) 2003 s.584-597. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.17.4.584>

MORSE, Janice, ANDERSON, Gwen, BOTTORFF, Joan L., YONGE, Olive, O" BRİEN, Beverley , SOLVERG, Solberg, MCILVEEN, Kathleen Hunter , "Exploring Empathy: A Conceptual Fit For Nursing Practice?" , *Image J Nurs Sch*, 24(4), 1992, s. 273- 280.

ÖZDEMİR, Gülsün, *Ebelik ve Hemşirelik Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve Yaşam Yönelimlerinin Stresle Başetme Tutumları Üzerine Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2011.

ÖZTÜRK, Sultan, *Aile İçi İletişimin Ergenin Duyusal Sağlığına Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006.

PAÇACI, İrfan , "Elektronik İletişim Çağı Ve Oluş(Turul)Makta Olan Yeni(!) Toplum Düzeni Üzerinde Küresel Toplum Mühendisliği Etkisi". *Marmara İletişim Dergisi*, 0 (21) , 2014, s.19-55. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/maruid/issue/22159/238062>

PALLANT, Julien, *SPSS Survival Manual*, Australia: Allen & Unwin, 2005.

PAMUKÇU-DENİZSU Serpil, *Birinci Basamak Sağlık Hizmet Sunucularının Hizmet Sunumunda Yaşadıkları İletişim Sorunları Ve İletişim Birinci Basamak Sağlık Hizmet Sunucularının Hizmet Sunumunda Yaşadıkları İletişim Sorunları Ve İletişim- Empati Beceri Düzeyleri İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2018.

ROBERTS, William & STRAYER, Janet, "Empathy, Emotional Expressiveness, and Prosocial Behavior", *Child Development*, 67(2), 1996, s.449-470.

SAVAŞ, İlknur, *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Uludağ Üniversitesi Örneği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2018.

SAYGIN, Oğuz, *İnsan İlişkilerinde 4x4'lük İletişim*, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2005.

SAYIN, Kamile Beyza, *İlköğretim Birinci Kademe Öğrencilerinin Empati Becerileri İle Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

SEZGİN, Ahmet, *Problemlili İnternet Kullanımı İle Empatik Eğilim, Beden Algısı Ve Akılcı Olmayan İnançlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

ŞAHİN Zümrüt Akgün ve ÖZDEMİR Funda Kardaş "Hemşirelerin İletişim Ve Empati Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi", *JAREN*, 1(1), 2015, s.1-7.

TAYFUN, Recep, *Etkili İletişim Ve Beden Dili*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

THOMAS, Matthew R. DYRBYE, Liselotte N. HUNTINGTON Jeffrey L., LAWSON Karen L., NOVOTNY Paul J., SLOAN Jeff A., & SHANAFELT, Tait D "How Do Distress And Well-Being Relate To Medical Student Empathy?", *J Gen Intern Med*, 22(2), 2007, s.177-183.,

TOPCU, Çiğdem, ERDUR-BAKER Özgür ve ÇAPA-AYDIN Yeşim, "Temel Empati Ölçeği Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* , 4 (34) , 2010, s.174-180.

TUTAR Hasan, YILMAZ Mustafa Kemal., *Genel İletişim Kavramlar Ve Modeller*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008.

WOOD T.Julia, *Inter Personal Communication: Everyday Encounters*, Wadsworth, Boston, 2012.

ZEREN, Gülbin, “Bilgi Çağı Ve Küreselleşme Sürecinde Sanat Eğitimsi Kimliği Sorunsalı”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (2) , 2006, s.637-646.

ZILLIOĞLU Merih, *İletişim Nedir? 2. Basım*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2007.